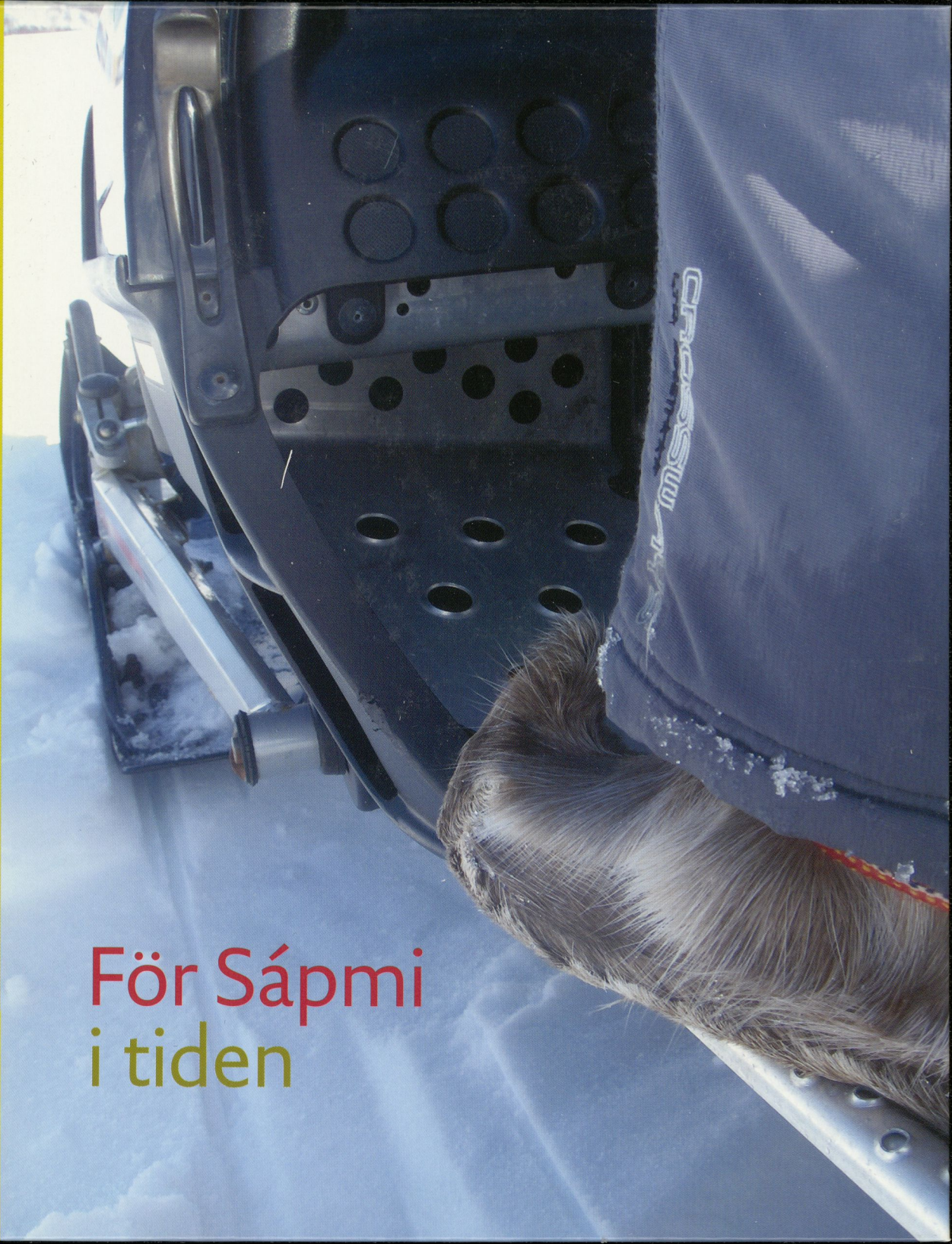

För Sápmi
i tiden

För Sápmi
i tiden

FATABUREN 2008

För Sápmi i tiden

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2008

Red. Christina Westergren och Eva Silván

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2008
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Redaktörer Christina Westergren och Eva Silvé
Bildredaktör Emma Palmér
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Framsidas bild foto Victoria Harnesk
Baksidas bild foto Hélène Edlund. Nordiska museet
Bilder på för- och eftersättsblad foto Eva Silvé

Tryckt hos NRS Tryckeri, Huskvarna 2008
ISSN 0348 971 X
ISBN 978 91 7108 523 8

Sven-Gösta Jonsson

– den rockande samén

KRISTER STOOR är fil-
dr och forskare inom ämnes-
området samiska studier
vid Umeå universitet. Han
disputerade 2007 på avhand-
lingen *Juoiganmuitalusat*
– jojkberättelser. En studie av
jojkens narrativa egenskaper,
och han är också själv berät-
tare och jojkare.

**RICHARD JONES-
BAMMAN** är etno-
musikolog och professor vid
Eastern Connecticut State
University, USA. Han dispu-
terade 1993 på avhandlingen
As long as we continue to joik,
we'll remember who we are.
Negotiating identity and the
performance of culture: the
Saami joik.

Artikelförfattarna brukar
musicipera tillsammans i
bandet Trio Moivi.

Även den moderna samiska musiken har traditioner långt bak-
åt i tiden. Om man med modern menar musik med influenser
från västeuropeisk musik. Under 1800-talet förekom det ett
flertal »lappspelmän«, samer som var skickliga i att hantera
fiolen. De var ofta inbjudna att spela vid bröllop, danser och
liknande tillställningar. En historia som återberättats av
spelmannen Thomas Andersson är den om »lappojken«, som
egentligen hette Johannes Renström. Han råkade komma för-
bi ett bröllop där den lokalt inhyrde spelmannen var så då-
lig att gästerna hellre ville höra den objudne gästen. Varvid
den lokale spelmannen blev så arg och avundsjuk att han i vre-
desmod slog ihjäl »lappojken« – han begravdes senare enligt
sägner utanför Bygdeå kyrkogård i Västerbotten. Annars är
den mest kände spelmannen av dem alla Nils Jonsson (1804–
1870), också kallad Lapp-Nils. Han är en legendar och lig-
ger begravd vid Offerdals kyrka, där vänner reste en minnes-
sten till hans ära 1943. En av dessa vänner var Karl Tirén som
1942 publicerade sin klassiska bok *Die Lappische Volksmusik* i

Den rockande sammen Sven-Gösta Jonsson 1959. Foto Åke Borglund/Scanpix.

Nordiska museets Acta Lapponica-serie. Tirén påpekar att av jojkar som han dokumenterat och även hört i andra sammanhang framgår det tydligt att Arvidsjaur- och Arjeplogsamer stundom använde valstakt i sitt jojkande som ett sätt att förödmjuka någon och beskylla honom för att vara svensk. Senare visade det sig att många vuolleh – så kallas en jojkmelodi från Jokkmokksområdet ned till norra Västerbotten – ibland jojkades med influenser från svensk populärmusik. Vilket tydligt visar den kontakt som fanns över de etniska gränserna. Samisk musik i Sverige har annars under 1900-talet representerats av personer såsom Lapp-Lisa (Anna-Lisa Öst 1889–1974) och Jokkmokks-Jokke (Bengt Djupbäck 1915–1998). Ingen av dem var same men båda kom norrifrån, Mark i Vilhelmina socken respektive Djupbäck i Jokkmokks socken, och var uppväxta under enkla förhållanden. Båda två framträdde också i samiska dräkter.

Rock i kolt

År 1959 fick Sven-Gösta Jonsson från Ammarnäs i Västerbottens län sitt stora genombrott med låten *Vid foten av fjället*. Jonsson är den enda samens som finns beskriven i Börje Lundbergs *Stora rock'n'roll boken* från 2007 och det är nog ingen samisk musiker som nått lika stora kommersiella framgångar som Jonsson gjorde under perioden 1959–67. Vad är det då som skiljer Sven-Gösta Jonsson från de samiska artister som nu har sin glansperiod, fyrtio år efter att han lämnat scenen? I den här artikeln ska vi titta närmare på hans artistliv, hans musik och innehållet i hans texter och även göra en jämförelse med en nutida artist som Lars-Jonas Johansson.

En uppenbar skillnad finns redan i inledningsfrasen till låten *Vid foten av fjället*. »Jag är lapp och jag har mina renar« är en mening som Lars-Jonas Johansson eller andra samiska sångare inte skulle använda idag. Det är trettio år mellan Sven-Gösta Jonssons genombrott och framgångarna för Lars-Jonas Johanssons grupp Almetjh Tjöönghkeme med bland annat låten *Goh almetjh*. Texten har en inledning liknande Sven-Gösta Jonssons, men den framförs på samiska:

Manne saemie leab
Ib manne nyöjhkh dam
Manne saemie leab
Goh almetjh Leah
aaj manne leab

Jag är same
jag förnekar det inte
jag är same
jag är människa
det är jag också

Lappen har blivit same, vilket speglar två olika tidsepoker. Lapp är ett pejorativt ord som också var den officiella statliga termen fram till 1960-talet. Från och med rennäringslagen 1971 har man övergått helt och hållet till termen same i offentligt material.

Sven-Gösta Jonsson har en mjuk framtoning som särskilt påminner om en av 1950-talets artister, Ricky Nelson, medan Johansson mer framstår som en tuff rockare, typ Axl Rose i Guns N' Roses. Jonsson ville vara en Elvis, han sjöng en Elvis-låt på Jokkmokks marknad på en julsoaré och blev omskriven

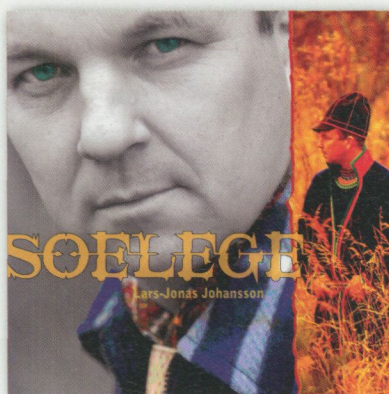
av *Norrländska Socialdemokraten*. Detta ledde i sin tur till att *Vecko-Revyn* gjorde ett inslag om Jonsson, som fick till följd att han blev inbjuden till Sven Tumbas radioprogram *Timmen Tumba*. En ny stjärna hade stigit upp på artisthimlen. Jonsson blev en rebell som trotsade Samernas Folkhögskolas stränga regler, han sjöng rock i samisk dräkt vilket irriterade många, däribland folkhögskolans rektor, Lennart Wallmark. Precis som Elvis som bröt ny mark med sina vågade scenframträdanden blev Jonsson en gränsöverskridare. Förebilden var Elvis, men uttrycket blev mer likt Ricky Nelsons, och som Lundberg skriver: »mycket rock är det inte över hans inspelningar«. Jonsson sjöng under 1950- och 60-talen på svenska, oftast iklädd sin kolt i kombination med gabardinbyxor och lackskor. Han försökte framträda i vanlig scenkostym, men han var för evigt förknippad med den samiska dräkten.

Sven-Gösta Jonsson hade precis det som behövdes för att bli stjärna: han var ung, snygg och hade en bra röst. *Vid foten av fjället* blev en succé som sålde i mer än 157 000 exemplar, och låten spelades så ofta i radion att den blev en landsplåga. Han belönades även med en guldskiva för den. Den spelades så ofta att folk började skapa egna varianter av texten, och den var populär under lång tid – ja faktiskt, den väcker fortfarande känslor. Men artister som framför *Vid foten av fjället* idag måste förklara sig, de tas inte på allvar. Det är tråkigt, för Sven-Gösta Jonsson bör inte hamna i ett fack där han ses som en oseriös musiker, han var en nyskapare som ibland utmanade sin tid.

Konsertbild med Lars-Jonas Johansson.
Foto Anneli Kråik.

Lars-Jonas Johanssons skiva *Soelege*.
Foto skivomslaget Duncan Kemp.

Skivomslaget till Sven-Gösta Jonssons *Lapp på luckan*.

Vid foten av fjället

Vad är det som är så kontroversiellt med denna text, skriven av Sven Paddock till den amerikanska melodin *Red River Valley*. Låt oss granska den vers för vers och se vad den står för:

Jag är lapp och jag har mina renar
 jag har trolltrummans rytm i mitt blod
 jag kan jojka å hedniska stenar

ser jag ännu där en gång de stod.
Här vid foten av snöklädda fjället
finns en plats dit jag drar varje vår
det är inte nå't märkligt med stället
det är likadant år ifrån år.
Men var gång när som norrskenet flammar
i en kväll med en aning av vår
och jag går här bland fjällbjörkens stammar
kan jag känna precis som igår.

En stereotyp bild där fjäll, renar, trummor och jojk representerar det samiska, och bilden av den gamla religionen finns kvar. Han kan fortfarande jojka de hedniska stenarna. Det måste vara vårvinter, för man kan ana våren.

Det var här som vi mötte varandra
hon var lappflicka tacka för det
hon var vackrare än alla andra
ja det vackraste man kunde se.

Han möter det vackraste som finns, en samisk kvinna, han söker sin partner inom den egna etniska gruppen.

Men den kvällen fanns rovdjur i trakten
det var järv, det var varg, det var lo
och med bössan jag började jakten
rädda renen från rövarens klor.

En tidstypisk bild för 1950-talet när det fortfarande var status att tala om storviltjakt i Sverige. Renskötarens lott är att skydda sin egendom, där varje ren har betydelse för familjens överlevnad.

Men när jag kom tillbaka till stället
fanns av lappflickan inte ett spår
men till foten av snöklädda fjället
kommer jag minst en gång varje vår.

När han kom tillbaks efter rovdjursjakten fanns inte kvinnan där, men varför finns hon inte kvar? Blev hon less på att vänta eller tillhörde hon det underjordiska folket? Det har sagts att om en man slängde en kniv över en vacker kvinna som tillhörde de underjordiska så band han henne till sig, och samma sak gällde för de underjordiskas renhjord. De kallas för uldá, gádnihat, háldit, saivo – för att nämna några uttryck – och de lever egentligen inte under jorden utan parallellt med oss människor. I svensk tradition kallas de för vittror eller viter. Vissa människor kan se dem, men de flesta gör det aldrig. I vissa fall har de olika folken också ingått i förbund med varandra, det visar en vuolle från Arjeplog jojkad av Johan Ragnefjäll, där den underjordiske väcker renskötaren för att alla renar och kalvar har skingrats. Likt en nomad återkommer sångaren alltid till samma ställe varje år och till foten av fjället återvänder Sven-Gösta Jonsson inte bara i texten – han kommer alltid att förknippas med denna melodi.

Språk och identitet

Sven-Gösta Jonsson sjöng för det mesta på svenska, ibland också på engelska när han var på turné. Lars-Jonas Johansson sjunger nästan enbart på samiska och han använder oftast sin samiska dräkt när han uppträder. Olikheter i deras musikaliska uttryck ska inte bara ses som en förändring från en tid till

en annan, inte heller som att en negativ stereotyp har ersatts med en mer positiv självbild. Båda två är representanter för Västerbotten med rocken som grundpelare i sina uttryck, den ene sjöng på svenska och drog massor av publik i hela landet, den andre sjunger på samiska och svenska och betraktas som kult i sin hembygd, men få känner till Lars-Jonas Johansson i södra Sverige.

Sjunger man inledningsfrasen »Jag är lapp...« så vet generationen född på 1940-talet att det är »den rockande samens« låt. Jonssons andra melodier, *Där fjällbruden blommar* och givetvis *Jokkmokk-Rokk*, blev oerhört populära i samiska kretsar. Även om det till en början fanns motstånd från samiskt håll mot Jonsson, blev han en ikon i en tid när många skämdes för sin identitet. Han stod upp för samisk kultur, han stod bokstavligen i sin dräkt och knäppte fingrarna till baktakten och sjöng. Därför är Sven-Gösta Jonsson en av de viktigaste samiska frontfigurerna genom tiderna, han var en rebell och vägvisare, men med en sammetslen stil – en samisk Ricky Nelson.

Ricky Nelsons sång *Garden Party* handlar om hur han behandlades på en konsert på Madison Square Garden i New York, när han inte längre kunde leva upp till idolbilden. Den skulle delvis också kunna handla om Sven-Gösta Jonsson:

It's all right now, I learned my lesson well, you can't please every one so you've got to please yourself.